

za to nevtralizacija med fonemoma /l/ in /v/ v nepredsamoglasniškem položaju: *pral* = *prav*. To je bila edina nevtralizacija med zvočniškima fonemoma vsaj do časa, ko je *l'* bil ločen od *l*. Vendar to ni posebno tehten razlog, saj takih primerov le ni bilo toliko. Važnejši je naslednji: ko je *l'* prešel v *l* so se primeri lahko mešali po analogiji, tj. se je po *kral*, *krala* začelo govoriti tudi *spol*-*spola* za prvotno *kralj*, *kralja* oz. *spol*, *spola*, povsod tam, kjer sta le *l'* in *l* nevtralizirala v *l*. To je bilo mogoče vedno takrat, kadar beseda ni bila posebno pogostna (*spol* — *voj*). Do odprave premene *l* — *ɥ* je prišlo tudi, če sklon, v katerem bi morale priti do premene, ni bil glavni, temveč stranski, in torej spet manj pogosten (*delo* — *del*). Od tod nasprotje *voj* — *del* za pisno *vol* — *del*. Na ta odnos kaže že sorazmerno večja ohranjenost premene *l* — *ɥ* pri samostalnikih in pridevnikih v edninskem im. (ali enakemu tož.) kot v roditeljskem mn. samostalnikov na *-lo*, — *la*, kjer je premena *l* — *ɥ* skoraj docela izginila (ostanek je npr. *tal*). Isto potrjuje tudi nepremenjeni *l* v instr. plurala v primerih kot *volmi*, *bolmi* itd. Seveda je to lahko razlagati tudi z analogijo v oblikoslovnih ali besedotvornih paradigmi sami. Glas *l* se je uveljavil proti pričakovanemu *ɥ* tudi v primerih, ko je nastopal v podstavi, saj je znano, da so tudi brezpriponske izpeljanke v slovensščini obdržale *l*: *zakol*, *delni*, *vokalni*, *hranilni*, *okrepčevalnica* ipd. To bi se bilo zgodilo tudi pri današnjem *-lec*, ko v takih primerih ne bi bili imeli prvotno večinskih primerov na *-vec*. — Zdi se, da je v vseh teh primerih vplival na odpravo premene *l* — *ɥ* poleg analogije, ki je dala možnost za vrnitev na nepremenjevanje ravno medfonemska premena *l* — *ɥ*; seveda pa so svoje prispevale tudi tujke, ki so poznale *l* tudi v nepredsamoglasniškem položaju.

OPOMBE

¹ O razmejitvi zvočnikov in nezvočnikov na podlagi meril za njih razvrstitev glej moj prispevek Sistemske premene soglasnikov v knjižnem govoru, JiS 1957/58, 70—76. — ² O tem sem deloma razpravljal v razpravi Suglasniški skupovi u slovenskem književnom jeziku, Radovi Slavenskog instituta III/1959, 113—122. — ³ Podrobneje v delu, nav. pri št. 2. — ⁴ O tem podrobneje v JiS VIII/1962-63 v razpravljanju Fonetika, fonologija in pravorečje v SP 1962 na str. 170—171. Pravopisovo stališče se je napovedovalo v članku J. Solarja O izgovoru *lj* in *nj*, JiS V/1959-60, 60. Mojeva ugovora (Da ne bo pomote) zoper to tedanje uredništvo JiS ni natisnilo. — ⁵ O sporu glede zvenečnosti oz. nezvenečnosti glej delo, nav. pri 1, str. 75 in Slovenski jezik, kakor so ga videli tisti, ki so o njem razmišljali, sestavek o Stanislavu Škrabcu, Jezikovni pogovori, CZ Ljubljana, 1967. — ⁶ O nezvenečem *r* gl. delo, nav. pri 1, str. 73. — ⁷ Gl. Alternativni soglasniški sklopi slovenskega knjižnega jezika, JiS 1958/59, 203—207. — ⁸ O izgovoru *lj* in *nj*, JiS 1959/60, 126. — ⁹ SP 1962, 21 in 23. — ¹⁰ Slovenski jezik. Izgovor i intonacija ..., Zagreb 1961. — ¹¹ Prim. Charles E. Bidwell, Slavic Historical Phonology in Tabular Form, Mouton CO. the Hague, 1963. 16, ki v sestavu slovenskih soglasniških fonemov nima palataliziranih *l* in *n*. — ¹² SP 1962, str. 25. Pobudo za to je nekako dal F. Jakopin (JiS I/1955-56, str. 183). — ¹³ Izgovor *-u* namesto *-eu* je dovolil že SP 1962, 21; *-u* za nenaglašeni *-il* in *-el* (glagolov na *-im*) je enako upravičen. — ¹⁴ Da je bolje postaviti pravila za to, kje se namesto *l* govori *u*, ne pa *l* namesto *u* za pisani *l*, me je pri delu za akademijin slovar slovenskega knjižnega jezika opozoril A. Bajec. Tako so te stvari sedaj obravnavane v mojem Slovenskem knjižnem jeziku 1, Mb. 1965. — ¹⁵ To je podrobneje obdelano v Slov. knj. jez. 1. O neupravičeni pisavi (in izgovoru) *bravec* glej še Nekaj strani iz slovenske slovnice, poglavje O slovenskem pravorečju. Jezikovni pogovori, CZ Ljubljana, 1967.

Zapiski, ocene in poročila

ZA ENAKOPRAVNOST SLOVENSKEGA JEZIKA

Iz rokopisnega gradiva za predavanje, ki sem ga pod naslovom O enakopravnosti jezikov imel v klub kulturnikov v Ljubljani 13. decembra 1966, povzemam, kot sledi.

Na neenakopravnost slovensščine nasproti srbohrvaščini kažejo:

izključna uporaba srbohrvaščine v upravi osrednjih jugoslovanskih vladnih organov in organizacij in v vojski,

neupoštevanje določila republiške ustave (čl. 74.) o slovenskem poslovnem jeziku v republiki Sloveniji in

neenako obravnavanje slovenščine in srbohrvaščine kot obveznih učnih predmetov v naših šolah.

V korist urejenih in dobrih mednarodnostnih odnosov bi bilo, ko bi se to troje spremenilo. To je mogoče doseči le z zakonskimi predpisi, in sicer z zveznimi, ki bi ustavna določila člena 131. Ustave Socialistične federativne republike Jugoslavije dopolnil in primerno dejanskim potrebam enakopravnosti jezikov preciziral za vse zvezne državne organe in organizacije, ter z republiškim zakonom, ki bi uredil in dopolnil uporabo slovenskega jezika v poslovanju vseh državnih organov ter delovnih in drugih samoupravnih organizacij, ki opravljajo družbeno službo na območju SR Slovenije.

Slovinci kot vsak mali narod ne moremo prezreti najbistvenejši prilastek svoje narodnostne samobitnosti, tj. slovenski jezik.¹ Ne sme se nam zgoditi, da bi nas, kot npr. Lužičane, premrežil tuj jezik: to pa se doseza s prezdognjim obveznim učenjem srbohrvaščine že v osnovni šoli, kar moti naravno izgradnjo in utrditev slovenskega jezikovnega ustroja v našem šolarju², pa tudi z zapostavljanjem slovenščine v slovenskih uradih in v upravi pri podjetjih in s popolnim neupoštevanjem v zveznih organih in organizacijah (kar pri Slovencih ustvarja občutek jezikovne manjvrednosti). Zaradi letega vsiljena uporaba srbohrvaščine Slovenca razodeva kot izobrazbeno, če ne celo tudi intelektualno in sploh duhovno, defektnega ali vsaj nerazvitega. Zaradi neznanja jezika (ali slabega znanja) mu ni mogoče neovirano sodelovati v ljudski skupščini in v odborih zveznih organov, na konferencah, zborovanjih, sestankih itd.

Obvezno učenje srbohrvaščine v osnovnih šolah je bilo mehanično prevzeto iz časov, ko ga je izsilila predvojna raznarodovalna politika. Isto je z enim samim jezikom v vojski.³

Da se Slovenec na svoji lastni zemlji ne bo čutil tuja, je nujno, da morajo znati slovensko vsi, ki pri nas zasedajo delovna mesta, na katerih morajo izdajati delovne naloge, dajati in sprejemati poročila, okrožnice, navodila, tehnično dokumentacijo ipd. Znanje slovenskega jezika, in sicer govorno in pisno sposobnost, dokažejo s primernim spričevalom.⁴ Resnično znanje jezika na delovnem mestu se nadzoruje na podlagi pisne in govorne prakse prizadetega (v aktih, v nastopih pred delovnim kolektivom, njega manjšim delom in pred posamezniki).

Vse je treba storiti tudi za ohranitev teritorialne podlage slovenskega jezika.⁵ Na to je treba misliti pri zaposlovanju tujejezičnih ljudi tako na podeželju (delavci na ekonomijah ipd.) kot v mestih (tehnična inteligenca, ljudje v upravi, uslužbenci, carina in vojska).⁶

Dodatna večjezičnost na slovenskem področju ni zaželena, ker nekoristna, saj se je že v preteklosti pokazala kot škodljiva (dražje šolstvo, težave v sporazumevanju,

¹ Stališče V. I. Lenina o formalni ali pravni enakosti, zbornik O nacionalnem in kolonijalnem vprašanju, Zgb. 1958, str. 426-27: »Zato mora internacionalizem velikega naroda vseovati ne samo spoštovanje formalne enakosti narodov, ampak mora v tej neenakosti, ki nastaja zaradi velikosti velike nacije, znati kompenzirati tisto neenakost, ki se dejansko ustvarja v življenju.«

² 6. Kongres SZDL Slovenije, Zalozba Komunist, 1966, str. 36, Vida Tomšič: »... nekaj se dogaja pri nas npr. z jezikom ... bomo morali veliko več svojih sil obrniti v ustvarjalno delo za njegovo smiselno ureditev.« — Razprava o obveznosti učenja srbohrvaščine, str. 292—293.

³ Iz zapisnika, ki ga je vodil dr. Marjan Breclj o razgovoru slovenskih delegatov II. zasedanja AVNOJ-a z maršalom Titom berem:

»Povsem naravno in pravilno je, vi ste slovenska vojska, zato morate imeti v njej slovenski jezik od vrhovnih komand do najnižjih enot, vaša vojska naj uporablja slovenski jezik v vseh organih.«

⁴ Takega spričevala praktičnega znanja, tj. polne pismenosti, ne more izdati poljubna šola ali celo posamezni učitelj, temveč le slovenistični oddelek Univerze v Ljubljani.

⁵ Kot številčno mali imamo naloge, ki jih večje jezikovne skupnosti nimajo. Ob odprti družbeni skupnosti je treba skrbeti za celovitost in strnjeni naselitveni prostor, ki je osnovna nujnost za nadaljnji razvoj jezikovne enakopravnosti z drugimi in tudi za normalni razvoj narodne kulture. Zemljijsno jezikovno strnjeno naj bi spoštovali tudi gospodarski planerji, kar jim sedaj olajšuje zahteva gospodarske reforme po intenzivnosti; pa tudi doseljenci ne morejo imeti raznarodovalne vloge. — Šesti kongres SZDL Jugoslavije — junija 1966 — CZP Ljubljana, str. 136, je izdal Rezolucijo o enakopravnosti narodov in narodnosti, iz katere navajam:

Ustavno načelo o enakopravnosti jezikov je predpogoj za uveljavljanje samoupravnih pravic vsakega delovnega človeka.

Zato je treba z ustreznimi ukrepi in normativnimi akti zagotoviti praktične možnosti (v sh. besedilu: obezbediti praktične uslove) za doslednejšo in učinkovitejšo uporabo teh načel. Te ukrepe je treba posebej storiti in zagotoviti v delu predstavniških in družbeno-političnih teles, izvršnih, upravnih in drugih organov federacije.

⁶ Identično izjavo o potrebi znanja jezika v tujem okolju in o prilagajanju običajem je dal 16. II. 1967 med Aktualnimi razgovori na TV Dobrovoje Radosavljevič, predsednik CK Zveze komunistov Srbije in Veljko Vlahović, član CK ZKJ, dne 9. III. 1967.

sploh nepotrebne razlike, ki ustvarjajo nepotrebna trenja). Kdor si pri nas najde delo, naj se tako kot naš lastni izseljenec, ki doma ni dobil primerne zaposlitve, prilagodi novemu jezikovnemu okolju. K temu mu je treba primerno pomagati.

Enakopravnost v zveznih ustanovah bi dosegli tako, da bi uslužbenci, ki sprejemajo vloge z naših treh slovanskih jezikovnih področij, dosegli pasivno obvladanje drugih dveh slovanskih jezikov, tj. slovenščine in makedonščine, ali slovenščine in srbohrvaščine, ali pa srbohrvaščine in makedonščine. Za to bi bilo potrebno izdelati primerne jezikovne učbenike.

Enakopravnost jezikov⁷ bi varovala tudi proporcionalna zasedba mest v zveznih ustanovah (po ena šestina na vsako republiko z upoštevanjem rotacije ekipnih časovno določenih turnusov iz republike v zvezo in nazaj ter z upoštevanjem strokovnosti).

Jaka Avšič

BRATKO KREFT, PROTI VETRU ZA VIHAR

Knjiga Bratka Krefta *Proti vetru za vihar*, ki jo je izdala ob avtorjevi 60-letnici založba Obzorja, je mikavna z več strani. Poleg tega da kaže avtorjeve odzive na kulturno-politične pojave dvajsetih in tridesetih let, ima knjiga še neko drugo tehtnost: Aktualnost posameznih avtorjevih sodb, analiz, misli kljub spremenjenim okoliščinam. Poudariti je tudi treba avtorjevo pogumno zagnanost in premočrtno dialektičnomaterialistično idejnost v času, ki taki idejni usmeritvi ni bil niti najmanj naklonjen.

Knjiga ima poleg avtorjevega uvoda in programskih misli iz Mladine (*Proti vetru za vihar*) še tale poglavja: 1. zapiski, eseji in kritike, 2. listki in reportaže, 3. politične in svetovnonazorske marginalije, 4. epilog *Srečanja s smrtjo*.

V prvem delu so objavljeni članki o književnosti in književnikih pa tudi o likovni umetnosti in filmu. Obravnavani so (predvsem) predstavniki socialne književnosti in drugi avtorji — vse pa s poudarjeno težnjo po označitvi njihove vloge v konkretnem slikanju družbe in človeka v njej. Kreft se ustavlja pri družbenem položaju avtorjev in pri njihovi dejavni družbeni kritiki ter zavzetosti za proletariat in družbene spremembe. Ob nekaterih bežnejših zapiskih stopajo v ospredje izčrpana analiza Klopčičevih *Preprostih pesmi*, kritika Seliškarjevega romana *Nasedli brod* in esej *Književnost o vasi in kmetu* (objavljen tudi v Zdravčevem izboru *Razgledi v književnosti 1918—1941*). Tudi v likovni umetnosti ga zanima socialna prvina, zato je proti slikarstvu, ki se izgublja v artizmu. Sestavki so pisani preprosto in nezahtevno, a vseskozi z resnično zavzetostjo. O nekaterih pisateljih, npr. Zolaju in Dostojevskem, ki so v tem poglavju deležni le krajše beležke, je Kreft pozneje napisal obširnejše študije.

Drugi del knjige — *Listki in reportaže* — je še bolj polemičen in zaostren kot prvi. V listkih Kreft nastopa proti krvavemu militarizmu, belemu terorju, opisuje tragedijo ruskih emigrantov (*Balada o Volgi*) in socialne krivice (*Tempo... tempo*). Med posebej zanimive štejem še *Liberté, egalité, fraternité* (odlomek iz *Pariških impresij*), to prodorno podajanje pariških značilnosti, in listek *Literatura in politika v Moravenki*. V zadnjem sestavku, nastal je leta 1938, srečamo poleg tehtnih opažanj tudi večjo poglobljenost in dozorelost stila nasproti prejšnji, večkrat značilni naglici in manj skrbni kompoziciji.

⁷ Edvard Kardelj: Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, DZS Ljubljana, str. XXIV: »Toda komunisti so obenem poudarjali, da se ta enotnost lahko uresniči samo na bazi priznavanja pravice do samoodločbe in popolne enakopravnosti vseh narodov Jugoslavije, srbskega, hrvaškega, slovenskega makedonskega in črnogorskega.« — Pisec tega povzetka je predlagal, naj bi se zadnji odstavek člena 42. ustave SFRJ dopolnil takole: »razen v tistih vojaških enotah, kjer je več kot polovica ljudi pripadnikov nekega drugega — ne srbskega ali hrvaškega — materinega jezika«.

Pismo ustavnega sodišča SRS Skupščini SRS, številka Sp. 42/66, z dne 12. novembra 1966 ugotavlja, da republiški organi doslej še niso učinkovito ukrepali in našteva neizpolnjevanje določb čl. 42 in 131 ustave SFR Jugoslavije ter 74. člena ustave SR Slovenije (nekateri učbeniki so srbski oz. hrvaški, učila so samo s srbskimi oz. hrvaškimi napisi, navodili in pojasnili; filmske novice, oprema izdelkov tovarn; poslovanje zveznih pravosodnih in upravnih organov; Vrhovno sodišče; uprava carin; dopisovanje delovnih organizacij iz Slovenije z organizacijami iz drugih republik je skoraj dosledno v srbsčini oziroma hrvaščini; republiški oz. občinski upravni organi izpolnjujejo zvezne obrazce v srbsčini oz. hrvaščini; podobne ugotovitve veljajo za statistično službo, družbeno knjigovodstvo, za narodno banko, za poslovne banke, za železniška podjetja in za carino; določb ustave ne izpolnjujejo niti pri neposrednih stikih državnih organov z občani in delovnimi organizacijami).

Ugotovitve o neizpolnjevanju ustavnih jezikovnih določb vsebujeta tudi pismi SZDL in Gospodarske zbornice svojim organizacijam, pa tudi pismo kulturnikov televiziji.